

Marek Ćwiklicki¹, Anna Mirzyńska²

Rodzaje aktorów wyodrębnianych w badaniach nad dyskursem publicznym wykorzystujących perspektywę instytucjonalizmu dyskursywnego

Abstrakt

Stosowanie instytucjonalizmu dyskursywnego (ID) zaproponowanego przez V.A. Schmidt do badań nad kreacją polityk publicznych staje się coraz popularniejsze. W ID uwzględnia się trzy elementy: idee, arenę dyskursu oraz aktorów. Aktorzy, uczestnicy debaty, są nośnikami idei, która w procesie dyskursu zostaje przekształcona w politykę publiczną. Schmidt nie przedstawiła zamkniętego katalogu uczestników dyskursu, jego opracowanie jednak jest istotne z punktu widzenia systematyzacji ID. Stąd celem przedstawionych badań jest identyfikacja aktorów dyskursu publicznego uwzględnianych w badaniach wykorzystujących perspektywę ID. Analizę artykułów stosujących ID przeprowadzono zgodnie z wytycznymi systematycznego przeglądu literatury w czasopismach indeksowanych w bazach Scopus i Web of Science. Na podstawie 103 artykułów udzielono odpowiedzi na następujące pytania badawcze: 1) Jakie rodzaje grup aktorów najczęściej wyszczególnia się w dyskursie publicznym badanym za pomocą podejścia ID?, 2) W jakich konfiguracjach aktorzy pojawiają się w tych badaniach?, 3) Jakie źródła zapisu dyskursu publicznego są wykorzystywane do utworzenia dyskursu aktorów? W badaniach używających podejścia ID zidentyfikowano

¹ Uniwersytet Ekonomiczny w Krakowie, Kolegium Gospodarki i Administracji Publicznej, e-mail: cwiklicm@uek.krakow.pl, <https://orcid.org/0000-0002-5298-0210>

² Uniwersytet Ekonomiczny w Krakowie, Kolegium Gospodarki i Administracji Publicznej, e-mail: mirzynsa@uek.krakow.pl, <https://orcid.org/0000-0001-5446-938X>

katalog dotychczas uwzględnianych aktorów, a także określono koncentrację tematyczną badań nad dyskursem, tym samym systematyzując podejście V.A. Schmidta.

Słowa kluczowe: dyskurs publiczny, instytucjonalizm dyskursywny, aktorzy, systematyczny przegląd literatury

Kody klasyfikacji JEL: B40, N40, P00

Types of actors identified in public discourse research using a discursive institutionalist perspective

Abstract

The use of the discursive institutionalism (ID) proposed by V.A. Schmidt to studying public policy creation is becoming increasingly popular. ID includes three elements: ideas, the arena of discourse, and actors. The actors, the participants in the debate, and are the carriers of an idea that is transformed into public policy in the process of discourse. Schmidt has not presented a closed catalogue of discourse actors, although it is important, from the point of view of the systematisation of ID, to develop one. Therefore, the aim of the presented research is to identify the actors of public discourse taken into account in research using the ID perspective. The analysis of articles applying ID was conducted according to the guidelines of a systematic literature review of journals indexed in the Scopus and Web of Science databases. Based on 103 articles, the research questions were answered: 1) which types of actors are listed most frequently in public discourse studied using the ID approach?, 2) in which configurations do actors co-occur with each other in this research?, 3) what sources of public discourse recording are used to reconstruct the actors' discourse? A catalogue of actors considered so far in studies using the ID approach was identified, and the main focus of the research about discourse was defined, systematising the approach of V.A. Schmidt.

Keywords: public discourse, discursive institutionalism, actors, systematic literature review

JEL Classification Codes: B40, N40, P00

Wprowadzenie

Przedmiotem niniejszej pracy jest klasyfikacja typów aktorów w badaniach wykorzystujących perspektywę instytucjonalizmu dyskursywnego (ID). W tym podejściu aktorzy są podmiotami generującymi idee normatywne. Idee te są uzgadniane

ze społecznością w procesie dyskursu, prowadząc do tworzenia polityk publicznych (Schmidt, 2016). Przedstawiciele różnych grup interesów starają się przedstawić swoje cele jako reprezentatywne dla całej wspólnoty, utrzymując przy tym, że ich myśli i działania nakierowane są na dobro wspólne (Meyer i Jepperson, 2000). Inaczej niż w teorii dyskursu, w której aktorzy postrzegani są jako nieświadomi współtwórcy, w ID kładzie się nacisk na sposób wykorzystania przez aktorów idei oraz przedstawiania jej przez uczestnictwo w dyskursie, który chcą kontrolować (Schmidt, 2008).

Mimo że dla Vivien Ann Schmidt, twórczyni tego podejścia, aktorzy odgrywają kluczową rolę w określeniu zmian instytucjonalnych, to nie opracowała ona ich katalogu. Wybór poddawanych analizie aktorów uczestniczących w dyskursie zależy więc od decyzji badacza. W celu zwiększenia wykonalności i operacjonalizacji badań dokonuje on redukcji liczby typów aktorów branych pod uwagę w badaniu. Subiektywny wybór grup aktorów niesie jednak za sobą ryzyko uwzględnienia i przyjęcia tylko jednej perspektywy zmian instytucjonalnych w politykach publicznych.

W związku z tym celem niniejszej analizy, stanowiącym jednocześnie wkład w rozwój metodologii ID, jest identyfikacja aktorów – uczestników dyskursu publicznego – uwzględnianych w badaniach stosujących to podejście. Realizacji celu służą odpowiedzi na następujące pytania badawcze: 1) Jakie rodzaje grup aktorów najczęściej wyszczególnia się w dyskursie publicznym badanym za pomocą podejścia ID?, 2) W jakich konfiguracjach aktorzy pojawiają się w tych badaniach?, 3) Jakie źródła zapisu dyskursu publicznego są wykorzystywane do odtworzenia dyskursu aktorów? Do analizy przedstawionych zagadnień autorzy wykorzystali metodę systematycznego przeglądu literatury, identyfikując publikacje naukowe, w których zastosowano ID. Wynik pracy pozwoli uzasadnić dobór rodzajów grup aktorów w przyszłych badaniach opartych na tym podejściu.

Instytucjonalizm dyskursywny jako nowa metoda badań dyskursu publicznego

Syntetyczna charakterystyka instytucjonalizmu dyskursywnego

Instytucjonalizm dyskursywny został wprowadzony przez Schmidt jako czwarty rodzaj instytucjonalizmu, obok nurtu historycznego, socjologicznego i nurtu racjonalnego wyboru. Koncentruje się on na próbie uchwycenia dynamiki zmian instytucji, które to zmiany zachodzą w procesie generowania idei, oraz na procesie uzgadniania tych idei przez uczestników dyskursu (Schmidt, 2000, 2002, 2016). Zaletą ID jest możliwość analizy procesu, jak idea aktywizuje aktorów do podejmowania zmian

instytucjonalnych (Fairbrass, 2011). W ID instytucje są zarówno czymś zastanym, strukturą, w której aktorzy myślą, czują i działają, jak i czymś podlegającym ciągłym zmianom, wynikającym z myśli, słów i działań tychże aktorów (Schmidt, 2017). Podejście ID pozwala odpowiedzieć na pięć kluczowych pytań: jak, kiedy, gdzie, dlaczego i dlaczego nie idee wpływają na dyskurs (Schmidt, 2010: 21). O ile wcześniej wymienione instytucjonalizmy opisują tło i strukturę przebiegu dyskursu, o tyle ID koncentruje się na ideach, a te z kolei związane są z aktorami. Z tego powodu tak istotne jest w pierwszej kolejności zidentyfikowanie uczestników dyskursu, co jest głównym celem niniejszego opracowania.

Podejście ID krytykowano, sugerując, że wprowadzenie nowego rodzaju instytucjonalizmu – wobec już istniejących podstaw teoretycznych analizy dyskursu publicznego – jest niepotrzebne. Niemniej jednak ze względu na rosnącą popularność tej koncepcji, wyrażającą się coraz większą liczbą publikacji w czasopiśmie anglojęzycznych, przy jednocześnie niewielkiej reprezentacji tej tematyki w krajowym piśmiennictwie, warto poddać ją dalszym analizom. Osoby zainteresowane szczegółowymi krytycznymi uwagami kierowanymi wobec ID autorzy odsyłają do tekstów takich autorów, jak Bell (2011) czy Jacobs (2019).

Dyskurs publiczny jako przedmiot badania

Przedmiotem dyskursu publicznego jest polityka interpretowana jako koncepcja, twierdzenie, mowa, propozycja, a nie jako wdrożenie decyzji w życie (Gasper i Apthorpe, 1996). Istotne jest wskazanie, kto jest włączony, wykluczony bądź ignorowany w określaniu ram (ang. *framing*) dla polityki. Samo słowo dyskurs odniesione do polityki rozumiane jest przez pryzmat pojęć i kategoryzacji (Bacchi, 2000). Termin dyskurs polityczny (ang. *policy discourse*) oznacza „interakcję jednostek, grup interesu, ruchów społecznych i instytucji, za sprawą której problematyczne sytuacje są przekształcane w problemy polityczne, ustalana jest agenda, podejmowane są decyzje i działania” (Hajer, 2002: 145). W takim kontekście szczegółowe analizy są prowadzone na temat: znaczeń i użytych koncepcji, stosowanych zabiegów stylistycznych, definiowania problemu, opowieści, narracji i interpretacji (Hajer, 2004: 145). W tym rozumieniu dyskurs jest przedmiotem badań nad językiem w ramach konstruktywizmu interpretatywnego, podejmowanych w pracach Habermasa, Bourdieu, Derridy, w teorii aktów mowy Searle’a i Austina czy w analizie dyskursu politycznego (Montessori et al., 2019; van Dijk, 1997). Jednakże ze względu na charakter niniejszego artykułu, koncentrujący się na metodologicznym elemencie ID, autorzy nie omawiają podobieństw i różnic między różnymi rodzajami instytucjonalizmów i nie prezentują innych podejść w badaniu dyskursu publicznego, jak koalicje rzecz-

nicze (*Advocacy Coalition Framework*) (Sabatier i Weible, 2007) czy narracje polityki publicznej (*Narrative Policy Framework*) (Jungrav-Gieorgica, 2020).

W dyskursie ważne jest nie tylko to, co może być powiedziane, ale także to, kto mówi, jaką ma władzę, kiedy i gdzie wypowiedane są słowa (Ball, 2012: 18). Uczestników dyskursu dzieli się ze względu na rolę. Można wyróżnić aktorów, aktywnie prowadzących dyskurs, i odbiorców, będących pasywnymi uczestnikami (van Dijk, 1997) Osadzenie dyskursu w przestrzeni społecznej zwiększa liczbę rodzajów aktorów. Uczestników dyskursu utożsamia się często także z ich pozycjami politycznymi (Ball et al., 2011). Użyteczność wyróżnienia rodzajów grup aktorów dla potrzeb badawczych wynika z możliwości porównania aktorów w układzie międzynarodowym i czasowym oraz z możliwości przeprowadzenia bardziej szczegółowej analizy zmian (np. zmian w koalicjach dyskursu), której celem jest lepsze zrozumienie funkcjonowania demokracji pośredniej (przedstawicielskiej) (Mair, 2001).

Schmidt nigdzie nie wprowadza jednak pełnego katalogu aktorów, którzy powinni być brani pod uwagę w ID, pozostawiając tym samym swobodę interpretacyjną. W jej pracach nie ma jednoznacznej definicji określającej, kim są aktorzy i co ich szczegółowo charakteryzuje. Jako przykładowych aktorów wskazuje przedstawiciele służby cywilnej, aktywistów, ekspertów czy urzędników (Schmidt, 2008), ale także reprezentantów mediów, lobbystów i polityków (Schmidt, 2010). Aktorzy interpretowani są jako: 1) uczestnicy dyskursu, w którym prezentują sobie nawzajem i opinii publicznej swoje działania, w celu konstruowania i legitymizacji własnej polityki (Schmidt, 2002: 169); 2) czujący (ang. *sentient*), tj. myślący i mówiący agenci, posiadający umiejętność tworzenia idei oraz poddający krytyce istniejące instytucje w celu ich zmiany (Schmidt, 2010: 4); 3) agenci posiadający idee poznawcze i normatywne, których interakcje pozwalają na zbadanie zmian instytucjonalnych (Schmidt, 2016: 2).

Rozróżnienie typów aktorów zachodzi przez wprowadzenie dwóch płaszczyzn dyskursu: koordynacyjnej i komunikacyjnej (Schmidt, 2008). Każdej z nich przypisane są inne rodzaje aktorów. W dyskursie koordynacyjnym występują aktorzy lub grupy aktorów, „którzy, znajdując się w centrum konstrukcji politycznej, są zaangażowani w tworzenie, opracowywanie i uzasadnianie pomysłów politycznych” (Schmidt, 2008: 310). Poszukują oni porozumienia we wspólnym dyskursie co do kształtu idei politycznych. Będą to przede wszystkim aktorzy polityk publicznych: rządzący, politycy, urzędnicy państwowi czy specjaliści rządowi. Odpowiada to rozumieniu dyskursu politycznego *sensu stricto* (van Dijk, 1997). Druga płaszczyzna dyskursu zachodzi już nie w przestrzeni *policy*, a *politics* i dotyczy wszystkich aktorów zaangażowanych w legitymizację pomysłów politycznych przed ogółem społeczeństwa. Opracowane rozwiązania w sferze dyskursu koordynacyjnego przechodzą do dyskursu komunikacyjnego i są przedstawiane społeczeństwu przez rządzących,

polityków, opozycjonistów, specjalistów, komentatorów, dziennikarzy, zorganizowane grupy obywatelskie, związkowców lub aktywistów społecznych (Schmidt, 2008: 310).

Analiza artykułów twórczyni ID pozwoliła określić aktora dyskursu jako dowolną osobę wypowiadającą się w danym obszarze tematycznym, której celem jest przekształcenie swoich idei w obowiązującą politykę (dyskurs koordynacyjny) lub zakomunikowanie o osiągniętych celach politycznych szerszemu gronu odbiorców (dyskurs komunikacyjny).

Wyzwania metodologiczne ID w odniesieniu do wyboru podmiotów badania

Jak sama Schmidt przyznaje, ID nie ma jednej określonej metodologii badawczej, a stanowi koncepcję parasolową dla wszystkich podejść w nauce o polityce, które uznają interaktywny charakter dyskursu, dzięki czemu generowane idee są komunikowane opinii publicznej (Schmidt, 2016).

Brak ścisłości metodologicznej sprawia, że ID bywa często krytykowany przez reprezentantów nurtów instytucjonalnych i traktowany jako narzędzie, a nie nowy rodzaj instytucjonalizmu (Campbell i Pedersen, 2001). Bell (2011) twierdzi, że dla wyjaśnienia interakcji aktorów nie ma potrzeby tworzenia nowego odłamu instytucjonalizmu, a wystarczy odpowiednio zastosować instytucjonalizm historyczny.

Braki w obszarze metodologicznym nie stanowiły dla autorów badań przesłanki do odrzucenia tego podejścia, lecz – przeciwnie – impuls do wypełnienia luki metodologicznej przez analizę dotychczasowego dorobku badawczego ID.

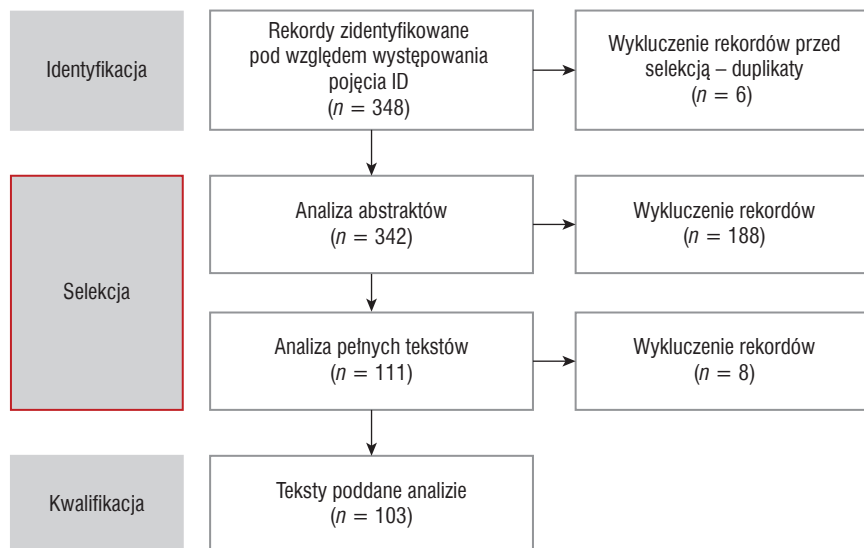
Materiały źródłowe i metody badawcze

Badanie zrealizowano metodą systematycznego przeglądu literatury, bazując na wytycznych protokołu PRISMA (PRISMA-P Group et al., 2015). Analizą objęto artykuły opublikowane w latach 2004–2020 w czasopismach indeksowanych w bazach Scopus i Web of Science, na podstawie występowania w tytule, abstrakcie lub słowach kluczowych frazy *discursive institutionalism*. Nie brano pod uwagę tekstów opublikowanych w językach innych niż język angielski oraz niespełniających kryterium artykułu lub rozdziału z książki. Rekordy nie zostały ograniczone ze względu na obszar tematyczny lub dziedzinę nauki.

Na tej podstawie zostało wybranych 348 wyników wyszukiwania. W kolejnym kroku wykluczono duplikaty ($n = 6$). W pozostałych rekordach przeanalizowano abs-

trakty pod względem nawiązania do ID, wykluczając artykuły teoretyczne i metodologiczne. W trakcie analizy tekstów odrzucono te, w których ID zostało jedynie wspomniane lub/i które nie wykorzystywały tego podejścia do formułowania ram analizy. Tym samym do badania wybrano 103 opublikowane teksty. Wykaz zakwalifikowanych do analizy tekstów znajduje się w publikacji (Ćwiklicki i Mirzyńska, 2023). Proces selekcji artykułów przedstawia rysunek 1.

Rysunek 1. Przebieg kwalifikacji tekstów do badania typów aktorów w ID

Źródło: opracowanie własne.

Zakwalifikowane teksty ($n = 103$) zostały przeanalizowane pod względem kryteriów dobranych do postawionych pytań badawczych. Schemat kodowania został przedstawiony w tabeli 1. W celu zapewnienia jak najwyższego współczynnika zbieżności kodowania przeprowadzono trzy niezależne próby – każda po 10 wybranych tekstów – porównując sposób kodowania stosowany przez każdego z autorów. Zaobserwowane w ten sposób różnice w rozumieniu kryteriów zostały wyjaśnione, po czym odpowiednio doprecyzowane. W kodowaniu w równej mierze uczestniczyli obaj autorzy.

O uznaniu występowania grupy aktorów decydowało pojawienie się ich w tekście w jednej z trzech ról opisanych przez Schmidt (2002, 2012, 2016). Zakwalifikowania dyskursu do jednego z dwóch typów – komunikacyjnego lub koordynacyjnego – dokonano na podstawie współwystępowania aktorów (zob. tabela 2). Przypisanie artykułu do jednego z obszarów tematycznych odbyło się przez wybór dominującego

tematu – najczęściej powtarzającego się w wypowiedziach aktorów lub wskazanego przez autora badań.

Tabela 1. Schemat kodowania

Obszar	Kategoria	Opis
Zakres tematyczny	1. Środowisko	Obszar związany z ochroną środowiska naturalnego, np. adaptacja do zmian klimatu, polityka leśna, odnawialne źródła energii
	2. Kwestie społeczne	Obszar związany z funkcjonowaniem społeczeństwa, np. programy pomocy społecznej, kultura, aborcja, migracje
	3. Gospodarka	Obszar związany z funkcjonowaniem rynku i gospodarki, np. ekonomiczne aspekty kryzysu gospodarczego, rynek pracy, infrastruktura dla przedsiębiorstw
	4. Edukacja	Obszar związany ze szkolnictwem, także wyższym i edukacją pozaformalną
	5. Stosunki międzynarodowe	Obszar związany ze stosunkami międzynarodowymi, geopolityką i obronnością
	6. Dziennikarstwo	Obszar związany z udziałem i formą udziału dziennikarzy w opisie świata, np. rola fotografii, kultura dziennikarstwa, digitalizacja dziennikarstwa
	7. Kreacja polityki	Obszar związany z mechanizmami tworzenia polityk publicznych, np. dobre praktyki zarządzania publicznego, opracowywanie planów prac organizacji rządzących, kreowanie lobbingu
	8. Urbanizacja i planowanie	Obszar związany z procesem urbanizacji i planowania przestrzennego
	9. Inne	Tematy, które nie znalazły pokrycia w wymienionych wyżej kategoriach
Przedmiot analizy	1. Dyskurs	Interakcja pomiędzy uczestnikami
	2. Władza	Wpływ i kontrola nad procesem dyskursu
	3. Idee, wartości	Przekonania kształtujące sposób wypowiedzi uczestników dyskursu
	4. Aktorzy dyskursu	Aktywni uczestnicy dyskursu: wypowiadający się
	5. Instytucje	Organizacje tworzące dyskurs lub będące podmiotem dyskursu
	6. Kontekst	Sytuacja społeczna, gospodarcza, polityczna, w której odbywa się dyskurs
Uczestnicy dyskursu	1. Politycy	Osoby, które nie sprawują władzy, ale uczestniczą w kreowaniu polityki
	2. Rządzący	Osoby decyzyjne politycznie (m.in. ministrowie, premierzy, prezydenci miast)
	3. Przedsiębiorcy	Właściciele firm, menedżerowie, przedstawiciele przedsiębiorstw
	4. Zorganizowane grupy obywatelskie	Organizacje pozarządowe, zrzeszenia obywateli oraz związki zawodowe
	5. Obywatele niezrzeszeni	Osoby niebędące członkami zorganizowanych grup obywatelskich lub niereprezentujące bezpośrednio zrzeszenia obywateli w analizowanych dyskursach, członkowie organizacji nieformalnych
	6. Media	Dziennikarze
	7. Specjaliści	Naukowcy i eksperci niebędący pracownikami naukowymi, ale posiadający wiedzę i/lub doświadczenie w obszarze dyskursu

Obszar	Kategoria	Opis
Rodzaje źródeł danych	1. Pierwotne	Wywiady przeprowadzone z respondentami
	2. Wtórne	Artykuły prasowe, raporty, komunikaty rządowe
Metody zbierania danych pierwotnych	1. Wywiady	Indywidualne i grupowe
	2. Badania ankietowe	Wykorzystanie kwestionariuszy
Źródła danych wtórnych	1. Artykuły prasowe	Publikacje w czasopismach
	2. Dokumenty video	Materiały telewizyjne, filmy umieszczone na platformie YouTube
	3. Dokumenty audio	Audycje radiowe, podcasty
	4. Akty prawne	Ustawy, konstytucje, rozporządzenia, inne regulacje
	5. Social media	Tweety, posty
	6. Dokumenty promocyjne	Foldery reklamowe, reklamy w mediach
	7. Dokumenty oficjalne	Rządowe, firmowe, np. strategie, komunikaty
	8. Zapisy debat publicznych	Protokoły z zebrań, zapisy z posiedzeń plenarnych
	9. Artykuły naukowe	Recenzowane publikacje w czasopismach, opracowania eksperckie

Źródło: opracowanie własne.

Opis wyników

ID jest traktowany w artykułach jako pojęcie parasolowe, nie stosuje się równoległej analizy wszystkich komponentów wyodrębnionych w teorii tego podejścia. Autorzy analizowanych badań w sposób dowolny wybierali obszar prowadzonych badań i jego uczestników.

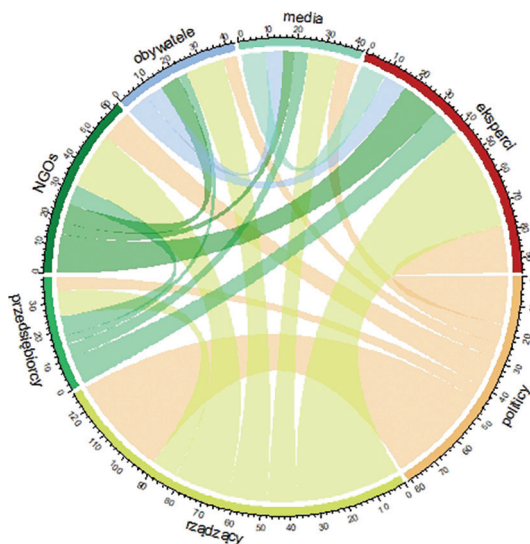
Aktorzy byli bezpośrednim przedmiotem analizy w połowie badanych artykułów ($n = 51$). Najczęstszym przedmiotem analizy była interakcja rozumiana jako dynamika dyskursu ($n = 62$). Równie często jak aktorów badano idee i wartości w dyskursie ($n = 51$). Przedmiotem analizy były także instytucje ($n = 36$), władza ($n = 15$) i kontekst ($n = 14$).

Przeprowadzona analiza pozwoliła na wyodrębnienie siedmiu grup aktorów (zob. tabela 1). Najczęściej, bo w 75% badań dyskursu, brano pod uwagę rządzących, rzadziej specjalistów (obecni w 46% badań) czy polityków (obecni w 40% badań). Najrzadziej w analizie dyskursu występowali przedsiębiorcy (15%), przedstawiciele mediów (17%), obywatele niezrzeszeni w organizacjach (17%) oraz reprezentanci zorganizowanych grup obywatelskich (NGO) (23%).

Poszczególne grupy aktorów występowały w badanych dyskursach wspólnie, choć z różną intensywnością. Najczęściej identyfikowano łącznie rządzących i polityków (w 36 dyskursach) oraz rządzących z grupą specjalistów (ekspertów, naukowców, badaczy) (w 37 dyskursach). Tak częste współwystępowanie w dyskursie nie zaistniało

między politykami i specjalistami (w 17 dyskursach) oraz między rządzącymi i przedstawicielami zorganizowanych grup obywatelskich (w 20 dyskursach). Wspólne uczestnictwo w analizowanych dyskursach reszty grup aktorów było sporadyczne.

Rysunek 2. Współwystępowanie aktorów w dyskursie

Legenda: eksperci – eksperci, specjaliści i naukowcy; media – dziennikarze i publicyści medialni; obywatele – niezrzeszeni w żadnych formalnych organizacjach obywatele; NGOs – osoby zrzeszone w zorganizowanych grupach obywatelskich, w tym związkach zawodowych; przedsiębiorcy – przedstawiciele sektora biznesu; rządzący – decydenci na szczeblu centralnym i samorządowym; politycy.

Źródło: opracowanie własne.

Bazując na podziale typów grup aktorów dyskursu na rządzących, polityków i innych uczestników sfery publicznej, określono najczęściej występujące współuczestnictwo, tj. rządzących i innych aktorów (29%) (tabela 2). Dla 21 tekstów wyodrębniono występowanie wszystkich trzech grup aktorów.

Uwzględniając typy dyskursu określane przez udział aktorów, wyszczególniono 23 teksty, w których wyróżnia się dyskurs koordynacyjny (22,3% wszystkich tekstów objętych analizą) i 54, w których badano dyskurs komunikacyjny (52,4%). Pomimo że dyskurs koordynacyjny i komunikacyjny są komplementarne w założeniach ID (por. analiza napięć między tymi rodzajami w tekście Schmidt (2013)), to w badanych pracach zidentyfikowano badania poświęcone tylko jednemu rodzajowi – koordynacyjnemu. Dyskurs komunikacyjny, uwzględniający najwięcej rodzajów aktorów, daje możliwość równoczesnego uwzględnienia w badaniach dyskursu komunikacyjnego przez wyodrębnienie w analizie podgrupy rządzących i polityków. Pozostałe artykuły – z uwagi na brak dyskursu polityków lub rządzących albo brak sprecyzowania

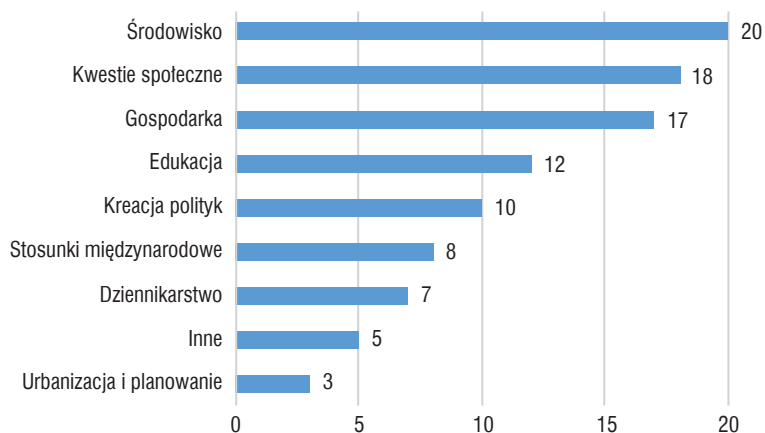
aktorów – nie zostały zakwalifikowane do żadnego z wymienionych typów dyskursów. W dyskursie koordynacyjnym najczęściej uczestniczyli wspólnie politycy i rządzący (15), a najrzadziej sami politycy (2). Uczestnikami dyskursu komunikacyjnego byli najczęściej rządzący i inni aktorzy (30), najrzadziej politycy i inni aktorzy (3).

Tabela 2. Uczestnictwo aktorów w dyskursie w podziale ze względu na jego typ

Typ dyskursu	Liczba wystąpień	Udział %
Koordynacyjny	28	27,2
politycy + rządzący	15	14,6
tylko politycy	2	1,9
tylko rządzący	11	10,7
Komunikacyjny	54	52,4
politycy + inni	3	2,9
rządzący + inni	30	29,1
politycy + rządzący + inni	21	20,4
Bez polityków i rządzących	18	17,5
Aktorzy niesprecyzowani	3	2,9

Źródło: opracowanie własne.

Rysunek 3. Liczba artykułów według obszarów tematycznych dyskursu

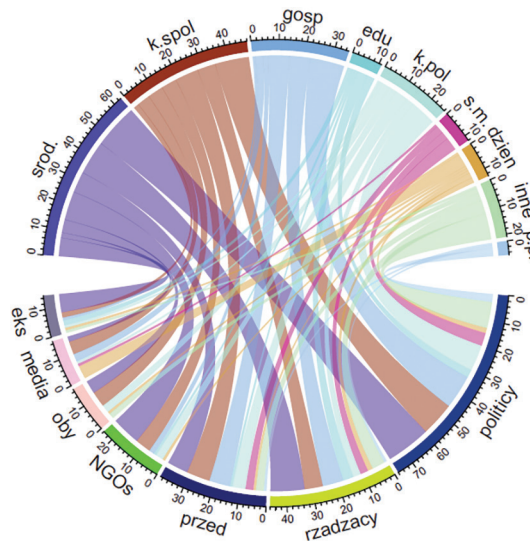
Źródło: opracowanie własne.

Analiza treści dyskursów pozwoliła na wyodrębnienie odpowiednich obszarów tematycznych, których one dotyczyły. Przyjęto zasadę, że jeden artykuł może należeć tylko do jednej grupy tematycznej. W dyskursie najczęściej poruszono tematykę środowiska ($n = 20$), następnie zagadnienia kwestii społecznych ($n = 18$) i gospodarki ($n = 17$). Dla części dyskursów ($n = 5$) nie odnaleziono wspólnej z innymi kategoriami.

Co do zasady wszystkie poruszane kwestie były istotne z punktu widzenia debaty publicznej i wpisywały się w logikę konieczności badania przebiegu drogi od idei przez dyskurs do polityki publicznej lub programu.

Dla prawie wszystkich obszarów tematycznych (z wyłączeniem edukacji) głównymi aktorami byli rządzący. Większość grup aktorów uczestniczyła w dyskursie w obszarze środowiska. Dla polityków, przedstawicieli mediów i obywateli niezrzeszonych częstszym obszarem były kwestie społeczne. Grupy aktorów instynktownie łączone z danym obszarem tematycznym nie zawsze z wysoką częstotliwością występowały w dyskursie o nim. Przykładem może być tylko jeden dyskurs o tematyce gospodarczej dla przedsiębiorców lub jeden z obszaru edukacji dla zorganizowanych grup obywatelskich.

Rysunek 4. Uczestnictwo aktorów w dyskursie w podziale ze względu na jego obszary tematyczne

Legenda:

środ – środowisko
k.spol – kwestie społeczne

gosp – gospodarka

edu – edukacja

k.pol – kreacja polityki

s.m. – stosunki międzynarodowe

dzien – dziennikarstwo

p.p – urbanizacja i planowanie

Źródło: opracowanie własne.

eks – eksperci

media – dziennikarze

oby – obywatele

NGOs – zorganizowane grupy obywatelskie

przed – przedsiębiorcy

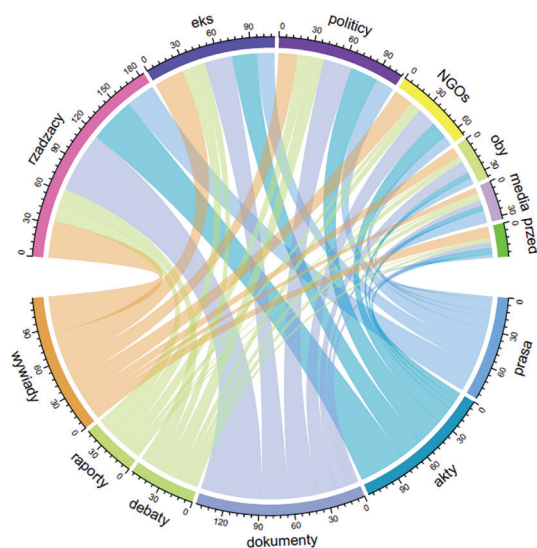
rządzący – rządzący

politycy

Uczestnictwo konkretnych grup aktorów w danym dyskursie może być tłumaczone doбором źródeł dyskursu. W analizowanych badaniach dyskursu ich autorzy

sięgali najczęściej po źródła wtórne ($n = 53$), przede wszystkim akty prawne i dokumenty o charakterze oficjalnym, do których zaliczono m.in.: oświadczenia, raporty czy strategie. Jedynie w 12 opracowaniach oparto się wyłącznie na źródłach pierwotnych – były to przede wszystkim wywiady. W części badań poddano analizie zapisy dyskursu zarówno w źródłach pierwotnych, jak i wtórnych ($n = 33$).

Rysunek 5. Źródła danych o aktorach dyskursu

Legenda:

eks – eksperci
 media – dziennikarze
 oby – obywatele
 NGOs – zorganizowane grupy obywatelskie
 przed – przedsiębiorcy
 rządzący – rządzący
 politycy

Źródło: opracowanie własne.

W przypadku obu rodzajów źródeł – pierwotnych i wtórnych – w dyskursie widać wyraźną dominację reprezentacji grupy rządzącej nad innymi aktorami. Badania, które za źródła dyskursu obierały akty prawne i dokumenty oficjalne, przedstawiały jako aktorów równie często grupę specjalistów, polityków i przedsiębiorców. Politycy i rządzący częściej niż inne grupy aktorów byli obecni w dyskursie, których zapis badano przy pomocy transkrypcji debat publicznych. Przedstawiciele mediów statystycznie częściej byli obecni w badaniach opartych na analizie artykułów w prasie, a obywatele, zarówno zrzeszeni w formie organizacji obywatelskich, jak i niezrzeszeni, na bazie dokumentów o charakterze oficjalnym. Dyskurs, którego uczestnikami byli

przedsiębiorcy, najczęściej był badany przez przeprowadzanie wywiadów. W innych źródłach obecność tej grupy można uznać za sporadyczną. Dominującą grupą, z którą najczęściej przeprowadzano wywiady, była grupa rządzących ($n = 33$). W dalszej kolejności były to grupy specjalistów ($n = 27$), a następnie politycy ($n = 17$) i przedstawiciele organizacji obywatelskich ($n = 17$).

Analiza i ocena wyników

Rządzący

Dominującą grupą aktorów w badanych dyskursach byli przedstawiciele rządu i parlamentu. Mają oni liczną reprezentację zarówno w dyskursie koordynacyjnym, jak i komunikacyjnym. Jest to również grupa często występująca w dyskursie samodzielnie. Potwierdza się tym samym obserwacja, że mimo rozwoju w ostatnich latach zarządzania sieciowego, włączanie innych niż kreatorzy polityki aktorów na etapie formułowania celów jest raczej sporadyczne – częściej następuje na etapie jej implementacji (Buijs et al., 2022). Dominacja grupy rządzącej może wynikać z klucza doboru zapisów dyskursu dokonywanego przez badacza. Wysoki udział źródeł wtórnych, w tym w szczególności aktów prawnych oraz dokumentów o charakterze oficjalnym, zwiększa szanse na zdominowanie badań na dyskursem przez grupę aktorów, która wytworzyła te zapisy. Zasada transparentności w procesie tworzenia polityki ma obecnie swoje odzwierciedlenie w łatwym dostępie do dokumentów i danych rządowych i realizowana jest przede wszystkim przez otwarty dostęp do dokumentów legislacyjnych (Beblavý et al., 2022). Co warto odnotowania, rządzący częściej niż z politykami występowali w dyskursie z innymi grupami aktorów. Prawidłowość ta widoczna była szczególnie w dyskursie o charakterze komunikacyjnym.

Eksperci

Wysoki odsetek uczestników dyskursu opisanych jako specjaliści widoczny był przede wszystkim w powiązaniu z rządzącymi. Biorąc pod uwagę źródła zapisów dyskursu, w których uczestniczyła ta grupa, tj. akty prawne i dokumenty o charakterze oficjalnym, można stwierdzić, że jest to grupa aktywnie uczestnicząca w dyskursie koordynacyjnym. Mimo tego rozkład uczestnictwa specjalistów w dyskursach pod względem tematyki nie jest równy, co oznacza, że nie zawsze ta grupa aktorów była uwzględniana w badaniach. Ich udział jest widoczny w artykułach poświęconych kwestiom środowiskowym i społecznym – co można wytłumaczyć złożonością pro-

blemu, a zatem koniecznością włączenia osób posiadających wiedzę ekspercką, niedostępną dla innych uczestników debaty publicznej (zob. Majone, 2004). Widoczne jest to także w procesie tworzenia polityk opartych na dowodach, w badaniach roli specjalistów rekomendujących działania przeciwpandemiczne (Cairney i Wellstead, 2020). Wsparcie procesu tworzenia polityki wiedzą specjalistyczną jest pochodną założenia o lepszym ugruntowaniu decyzji politycznych w wiedzy (Tellmann, 2016). O celowości włączenia ich głosu w rozumienie ścieżki dyskursu świadczy ich wysoka reprezentacja w źródłach wtórnych. Obserwacja Tretiaki et al. (2019) o niskiej częstotliwości uczestnictwa specjalistów w kreowaniu polityki gospodarczej potwierdziła się również dla polityki gospodarczej analizowanej przy użyciu podejścia ID.

Politycy

Podczas opracowywania rozwiązań publicznych politycy partii rządzącej w wypowiedziach kwalifikowani byli jako rządzący, wywierający bezpośredni wpływ na ustalanie agendy politycznej. Pozostali, zakwalifikowani jako opozycja, mają również znaczący wpływ na formułowanie polityki, głównie przez narzędzia deliberatywne (Wegmann, 2020). Opozycjoniści albo szukają wśród rządzących poparcia dla swoich idei i wchodzą z nimi we współpracę, albo zachowują populistyczną postawę, która współpracę przy kreacji polityk uniemożliwia. W takiej sytuacji rola opozycjonistów sprowadza się do podważania wypowiedzi rządzących (Louwerse i Otjes, 2018). Zjawisko to tłumaczy wysoki udział tej grupy w badanych dyskursach. Jednocześnie warto zauważyć, że grupa ta prawie nie występuje samodzielnie w zapisach dyskursu.

Organizacje obywatelskie

Mimo zdecydowanie mniejszej częstotliwości (o prawie połowę) udziału organizacji obywatelskich w badanych dyskursach w stosunku do polityków, ta grupa aktorów została uwzględniona w wywiadach na równi z politykami. Częste współwystępowanie w dyskursie z grupą rządzącą może świadczyć o podjęciu w niektórych analizach dyskursu próby uchwycenia dialogu pomiędzy dwoma stronami polityk publicznych – kreatorami i odbiorcami. Współwystępowanie to nie zostało jednak wyraźnie zaznaczone w zapisach dyskursu opartych na debatach publicznych, które zazwyczaj są miejscem wypowiedzi strony społecznej. Organizacje obywatelskie najczęściej były obecne w dokumentach o charakterze oficjalnym i w aktach prawnych. Zwiększony dostęp do wyników dyskursu koordynacyjnego, a więc informacji o planowanym działaniu politycznym, w dobie rozwiniętej technologii cyfrowej przypada tym, którzy nie tylko mają dostęp do internetu, ale przede wszystkim mają wiedzę,

jak pozyskiwać i zarządzać informacjami politycznymi (Margetts, 2011). To zjawisko może częściowo tłumaczyć dużą aktywność organizacji obywatelskich w uczestnictwie w procesie politycznym, w porównaniu do aktywności obywateli niezrzeszonych (Beblavý et al., 2022).

Obywatele niezrzeszeni

Zwrot w stronę już istniejącej wspólnoty o podobnych cechach to domena dyskursu publicznego (Warner, 2002), nie politycznego, który był przedmiotem badań. To może tłumaczyć niską reprezentację obywateli niezrzeszonych wśród aktorów. Wskazują na to również źródła zapisu dyskursów, którego uczestnikami byli obywatele niezrzeszeni, czyli dokumenty o charakterze nieoficjalnym.

Media

Pomimo podkreślania przez Schmidt roli przedstawicieli mediów, jako podmiotów kreujących narracje o idei (2015), w kształtowaniu dyskursu, nie są to aktorzy często badani za pomocą ID. W literaturze media niesłusznie traktowane są jedynie jako platformy dyskursu innych aktorów, nie zaś jako odrębna grupa aktorów (Curran et al., 2022). Ich dominująca rola w charakterystycznym dla nich obszarze tematycznym – dziennikarstwie – obrazuje opisaną prawidłowość. Należy podkreślić, że dziennikarstwo, według teorii Schmidt, nie powinno być badane za pomocą ID, gdyż podejście to służy do analizy programów i idei (Schmidt, 2008).

Przedsiębiorcy

Przedsiębiorcy nie występowali często w badanych dyskursach. Jest to zaskakujący wynik, jeżeli weźmie się pod uwagę rezultaty badań, wskazujące, że w ramach dyskusji głos biznesu jest silniejszy i lepiej słyszany niż głos instytucji publicznych czy prywatnych (Joosen et al., 2022).

Koalicje dyskursu

W badanych dyskursach wspólnie brali udział tylko rządzący, eksperci i politycy. Niski udział przynajmniej trzech grup aktorów (rządzący, politycy i inni) ukazuje również zawężenie pola badawczego debaty do grup biorących bezpośredni udział w kreowaniu polityk publicznych. Te grupy aktorów nie tworzyły również koalicji z żadną z najrzadziej uwzględnianych w badaniach grup (media, obywatele

niezrzeszeni i przedsiębiorcy). Uwzględnienie koalicji dyskursu umożliwia wyodrębnienie odmiennych wizji u różnych aktorów (Ortega Alvarado et al., 2021: 362). Oznacza to, że w badaniach nad dyskursem politycznym analizuje się głównie dyskurs ustrukturyzowany, czyli taki, jaki zdominował postrzeganie świata przez społeczeństwo (Hajer, 2002: 46). W rezultacie bada się sposób zwycięski, z mniejszą uwagą poświęconą zróżnicowaniu aktorów pod względem przekonań, wartości i wzajemnych powiązań.

Podsumowanie

Analiza artykułów wykorzystujących do badań dyskursu publicznego ID pozwoliła na opracowanie katalogu występujących w tym podejściu aktorów. Z badań wynika, że najczęściej wyszczególnianymi grupami aktorów są: rządzący, specjaliści i politycy. W niektórych badaniach ($n = 23$) brano pod uwagę także organizacje obywatelskie. Najrzadziej uwzględnianymi w badaniach aktorami byli: niezrzeszeni obywatele, przedstawiciele mediów i przedsiębiorcy. Tym samym udzielono odpowiedzi na pierwsze pytanie badawcze. Zidentyfikowano konfiguracje współwystępowania aktorów w tych badaniach, co stanowi odpowiedź na drugie pytanie badawcze. Koalicje dyskursu tworzone były najczęściej przez rządzących. W dyskursie współwystępowali oni kolejno ze specjalistami, politykami i organizacjami obywatelskimi. W analizowanym zbiorze artykułów koalicje pomiędzy pozostałymi grupami aktorów mają mniej liczną reprezentację i dotyczą głównie polityków oraz specjalistów. Politycy często występowali w dyskursie z innymi aktorami, o czym świadczy między innymi rzadkość samodzielnego występowania tej grupy aktorów w dyskursach koordynacyjnych i komunikacyjnych. Rządzący we wszystkich typach dyskursów częściej występowali z innymi grupami aktorów niż z politykami. Jedynie co piąte badanie w dyskursie uwzględniło aktorów z grup rządzących, polityków i innych łącznie. W omawianych badaniach można było zauważyć małe zróżnicowanie zapisu źródeł dyskursu publicznego wykorzystywanego do odtworzenia dyskursu aktorów. Analiza wykazała, że badacze najczęściej sięgali po akty prawne i dokumenty o charakterze oficjalnym. Dopełnieniem odpowiedzi na trzecie pytanie badawcze było określenie występowania aktorów ze względu na wybór źródeł pierwotnych (wywiady) i wtórnych (zapisy dyskursu). W źródłach pierwotnych częściej uwzględniano szerszy katalog grup aktorów niż w przypadku źródeł wtórnych. Warto zaznaczyć, że w każdym z tematów rządzący byli dominującymi w analizie dyskursu aktorami, a obszar tematyczny danego dyskursu nie zawsze był tożsamy z problematyką, jaką potencjalnie mogli być zainteresowani jego interesariusze. Obserwacja ta uzasadnia

potrzebę dalszych analiz udziału grup aktorów w dyskursie publicznym badanym za pomocą podejścia ID.

Do dalszych badań zaleca się przeprowadzenie pogłębionej analizy uczestników dyskursu. Należy zwrócić uwagę na przyczyny doboru aktorów do badania dyskursu za pomocą metody ID. Jej celem jest odtworzenie dyskursu dominującego, stąd konieczność uwzględnienia w badaniach – proporcjonalnie do aktywności w dyskursie – różnych grup aktorów, nie tylko tych, do których wypowiedzi dostęp badacza jest ułatwiony z uwagi na otwarty i/lub bezpłatny dostęp do źródeł. Prezentowany tekst koncentrował się na ilościowej analizie występowania aktorów w dyskursie, pomijając kwestię ich doboru. Szczególnie istotny dla teorii ID będzie podział badań nad dyskursem pod względem typu – koordynacyjnego lub komunikacyjnego, a w obrębie rodzaju dyskursu – przeprowadzenie dokładnej charakterystyki jego uczestników. Pozwoli to zweryfikować zasadność twierdzenia, że da się wyróżnić rodzaje dyskursu ze względu na jego aktorów. Rozwój technologiczny i ucyfrowienie procesów politycznych umożliwiły upowszechnienie informacji o przebiegu procesu podejmowania decyzji, a także włączenie w niego różnych grup interesariuszy (Brunswicker et al., 2019). Do uchwycenia trendu rządzenia partycypacyjnego konieczne jest zatem monitorowanie włączanych w dyskurs aktorów.

Do ograniczeń badawczych autorzy zaliczają zawężenie analizowanych źródeł do artykułów naukowych w języku angielskim opublikowanych w indeksowanych czasopiśmie, co wyłącza z analizy prace opublikowane w językach narodowych, mogących być bardziej adekwatnymi do studiowania dyskursu na podstawie źródeł krajowych.

Oświadczenie o wkładzie poszczególnych autorów

Wszyscy wymienieni autorzy wnieśli znaczący, bezpośredni i intelektualny wkład w artykuł i zatwierdzili go do publikacji

Oświadczenie o konflikcie interesów

Autorzy deklarują, że badanie zostało przeprowadzone przy braku jakichkolwiek powiązań komercyjnych lub finansowych, które można by zinterpretować jako potencjalny konflikt interesów.

Oświadczenie o źródle finansowania

Badanie zostało dofinansowane ze środków subwencji przyznanej Uniwersytetowi Ekonomicznemu w Krakowie – Projekt nr 012/GAZ/2022/DOS.

Badanie zostało dofinansowane poprzez Narodowe Centrum Nauki w ramach realizacji projektu badawczego nr 2022/45/N/HS5/01874.

Oświadczenie o dostępności danych badawczych

Zbiór analizowanych tekstów dostępny jest w Repozytorium Otwartych Danych Badawczych Uczelni Krakowskich pod nr DOI: <https://doi.org/10.58116/UEK/8PVHGQ>. Surowe dane na poparcie wniosków niniejszej pracy zostaną udostępnione przez autora (ów), bez zbędnych zastrzeżeń, po odpowiednim uzasadnieniu.

Bibliografia

- Bacchi, C. (2000). Policy as Discourse: What does it mean? Where does it get us?, *Discourse: Studies in the Cultural Politics of Education*, 21(1): 45–57. DOI: 10.1080/01596300050005493.
- Ball, S.J. (2012). *Politics and Policy Making in Education: Explorations in Sociology*. London: Routledge.
- Ball, S.J., Maguire, M., Braun, A., Hoskins, K. (2011). Policy actors: Doing policy work in schools, *Discourse: Studies in the Cultural Politics of Education*, 32(4): 625–639. DOI: 10.1080/01596306.2011.601565.
- Beblavý, M., Sičáková-beblavá, E., Bačová, B. (2022). A Conceptual Framework for Understanding and Measuring The Transparency of Public Policy, *Sociológia – Slovak Sociological Review*, 54(2): 95–120. DOI: 10.31577/sociologia.2022.54.2.4.
- Bell, S. (2011). Do We Really Need a New ‘Constructivist Institutionalism’ to Explain Institutional Change?, *British Journal of Political Science*, 41(4): 883–906. DOI: 10.1017/S0007123411000147.
- Brunswick, S., Pujol Priego, L., Almirall, E. (2019). Transparency in policy making: A complexity view, *Government Information Quarterly*, 36(3): 571–591. DOI: 10.1016/j.giq.2019.05.005.
- Buijs, A., Kamphorst, D., Mattijssen, T., van Dam, R., Kuindersma, W., Bouwma, I. (2022). Policy discourses for reconnecting nature with society: The search for societal engagement in Dutch nature conservation policies, *Land Use Policy*, 114: 105965. DOI: 10.1016/j.landusepol.2021.105965.
- Cairney, P., Wellstead, A. (2020). COVID-19: Effective policymaking depends on trust in experts, politicians, and the public, *Policy Design and Practice*, 4(1): 1–14. DOI: 10.1080/25741292.2020.1837466.

- Campbell, J., Pedersen, O. (2001). Introduction. W: *The Rise of Neoliberalism and Institutional Analysis* (1–24), J. Campbell, O. Pedersen. New Jersey: Princeton University Press.
- Curran, D., Gillanders, R., Mahmalat, M. (2022). Policymaking, Ideational Power and the Role of the Media, *Political Studies Review*, 20(2): 250–264. DOI: 10.1177/1478929920968348.
- Ćwiklicki, M., Mirzyńska, A. (2023). *The dataset from systematic literature review about Discursive Institutionalism* [dataset]. Krakow University of Economics. DOI: 10.58116/UEK/8PVHGQ.
- Fairbrass, J. (2011). Exploring Corporate Social Responsibility Policy in the European Union: A Discursive Institutional Analysis: Exploring Corporate Social Responsibility Policy In The European Union, *JCMS: Journal of Common Market Studies*, 49(5): 949–970. DOI: 10.1111/j.1468-5965.2010.02162.x.
- Gaspar, D., Apthorpe, R. (1996). Discourse Analysis and Policy Discourse, *The European Journal of Development Research*, 8(1): 1–15. DOI: 10.1080/09578819608426650.
- Hajer, M. (2002). Discourse coalitions and the institutionalization of practice: The case of acid rain in Great Britain. W: *The Argumentative Turn in Policy Analysis and Planning* (51–84), F. Fischer, J. Forester (Eds.). Durham: Duke University Press. DOI: 10.1515/9780822381815-007.
- Hajer, M. (2004). Discourse Analysis and the Study of Policy Making, *European Political Science*, 2: 61–65. DOI: 10.1057/eps.2002.49.
- Jacobs, T. (2019). Poststructuralist discourse theory as an independent paradigm for studying institutions: Towards a new definition of ‘discursive construction’ in institutional analysis, *Contemporary Political Theory*, 18: 379–401. DOI: 10.1057/s41296-018-0279-3.
- Joosen, R., Haverland, M., de Bruijn, E. (2022). Shaping EU agencies’ rulemaking, *Comparative European Politics*, 20(4): 411–442. DOI: 10.1057/s41295-021-00268-z.
- Jungraw-Gieorgica, N. (2020). Narrative Policy Framework – Polityka publiczna jako walka opowieści, *Studia z Polityki Publicznej*, 7: 109–135. DOI: 10.33119/KSzPP/2020.2.5.
- Louwerse, T., Otjes, S. (2018). How Populists Wage Opposition: Parliamentary Opposition Behaviour and Populism in Netherlands, *Political Studies*, 67(2): 479–495. DOI: 10.1177/0032321718774717.
- Mair, P. (2001). Searching for the positions of political actors: A review of approaches and a critical evaluation of expert surveys. W: *Estimating the Policy Positions of Political Actors* (10–31), M. Laver (ed.). Routledge: Taylor & Francis.
- Majone, G. (2004). *Dowody, argumenty i perswazja w procesie politycznym*. Warsaw: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Margetts, H. (2011). The Internet and Transparency, *The Political Quarterly*, 82(4): 518–521. DOI: 10.1111/j.1467-923X.2011.02253.x.
- Meyer, J.W., Jepperson, R.L. (2000). The “Actors” of Modern Society: The Cultural Construction of Social Agency, *Sociological Theory*, 18(1): 100–120. DOI: 10.1111/0735-2751.00090.
- Montessori, N.M., Farrelly, M., Mulderrig, J. (2019). *Critical Policy Discourse Analysis*. Cheltenham: Edward Elgar Publishing.

- Ortega Alvarado, I.A., Sutcliffe, T.E., Berker, T., Pettersen, I.N. (2021). Emerging circular economies: Discourse coalitions in a Norwegian case, *Sustainable Production and Consumption*, 26: 360–372. DOI: 10.1016/j.spc.2020.10.011.
- PRISMA-P Group, Moher, D., Shamseer, L., Clarke, M., Ghersi, D., Liberati, A., Petticrew, M., Shekelle, P., Stewart, L.A. (2015). Preferred reporting items for systematic review and meta-analysis protocols (PRISMA-P) 2015 statement, *Systematic Reviews*, 4(1): 1. DOI: 10.1186/2046-4053-4-1.
- Sabatier, P.A., Weible, C.M. (2007). The Advocacy Coalition Framework: Innovations and Clarifications. W: *Theories of the policy process*, 2nd edition, (189–220), P.A. Sabatier (ed.). Boulder: Westview Press.
- Schmidt, V.A. (2000). Values and discourse in the politics of adjustment. W: *Welfare and Work in the Open Economy Volume I: From Vulnerability to Competitiveness* (229–309), V.A. Schmidt, F.V. Scharpf. Oxford: Oxford University Press.
- Schmidt, V.A. (2002). Does Discourse Matter in the Politics of Welfare State Adjustment?, *Comparative Political Studies*, 35(2): 168–193. DOI: 10.1177/0010414002035002002.
- Schmidt, V.A. (2008). ‘Discursive Institutionalism: The Explanatory Power of Ideas and Discourse’, *Annual Review of Political Science*, 11: 303–326. DOI: 10.1146/annurev.polisci.11.060606.135342.
- Schmidt, V.A. (2010). Taking ideas and discourse seriously: Explaining change through discursive institutionalism as the fourth ‘new institutionalism’, *European Political Science Review*, 2(01): 1–25. DOI: 10.1017/S175577390999021X.
- Schmidt, V.A. (2012). ‘Discursive Institutionalism: Scope, Dynamics, and Philosophical Underpinnings’. W: *The Argumentative Turn Revised: Public Policy as Communicative Practice* (85–113), F. Fischer, H. Gottweis. Durham: Duke University Press.
- Schmidt, V.A. (2013). Democracy and Legitimacy in the European Union Revisited: Input, Output and ‘Throughput’, *Political Studies*, 61: 2–22. DOI: 10.1111/j.1467-9248.2012.00962.x
- Schmidt, V.A. (2015). ‘Forgotten Democratic Legitimacy: ‘Governing by the Rules’ and ‘Ruling by the Numbers’’. W: *The Future of the Euro* (90–116), M. Matthijs, M. Blyth. Oxford: Oxford University Press.
- Schmidt, V.A. (2016). Reinterpreting the rules ‘by stealth’ in times of crisis: A discursive institutionalist analysis of the European Central Bank and the European Commission, *West European Politics*, 39: 1032–1052. DOI: 10.1080/01402382.2016.1186389.
- Schmidt, V.A. (2017). Theorizing Ideas and Discourse in Political Science: Intersubjectivity, Neo-Institutionalisms, and the Power of Ideas, *Critical Review*, 29(2): 248–263. DOI: 10.1080/08913811.2017.1366665.
- Tellmann, S.M. (2016). *Experts in public policymaking: Influential, yet constrained*. Oslo and Akershus University College of Applied Sciences.
- Tretiak, O., Negodchenko, V., Dniprovskii University of the Humanities, Toryanyk, V., Dniprovskii University of the Humanities, Cap, A., University of Prešov in Prešov. (2019). Economic policy-makers and economic experts in the countries of Central and Eastern Europe: Ways of interaction, *Economic Annals-XXI*, 175 (1–2): 10–17. DOI: 10.21003/ea.V175-02.

- van Dijk, T.A. (1997). What is Political Discourse Analysis?, *Belgian Journal of Linguistics*, 11(1): 11–52. DOI: 10.1075/bjl.11.03dij.
- Warner, M. (2002). Publics and Counterpublics, *Public Culture*, 14(1): 49–90.
- Wegmann, S. (2020). Policy-making power of opposition players: A comparative institutional perspective, *The Journal of Legislative Studies*, 28(1), 1–25. DOI: 10.1080/13572334.2020.1843233

